

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-31>

УДК 316.3(477)

ЕКОНОМІЧНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ЗА ДАНИМИ СЬОМОЇ ХВИЛІ WORLD VALUES SURVEY

THE ECONOMIC VALUES OF UKRAINIAN SOCIETY: ACCORDING TO THE SEVENTH WAVE OF WORLD VALUES SURVEY

Сакало Олександр Євгенійович

кандидат історичних наук, доцент,

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1136-6695>

Степаненко Сергій Володимирович

кандидат економічних наук, доцент,

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1524-2577>

Яковенко Лариса Іванівна

доктор економічних наук, професор,

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4512-7411>

Sakalo Oleksandr, Stepanenko Sergii, Yakovenko Larysa
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Стаття присвячена аналізу ціннісних орієнтацій українців в одній з основних сфер життя сучасного суспільства – економічній. У фокусі уваги авторів знаходяться різні аспекти економічної сфери життя: зайняття бізнесом, професійна діяльність, різниця в доходах, проблема безробіття, гендерна та вікова нерівність, ставлення до конкуренції, форма власності, місце роботи тощо. Для вивчення системи економічних цінностей використано дані, отримані в ході Сьомої (останньої на сьогодні) хвилі найбільш масштабного міжнародного дослідницького проекту вивчення соціальних цінностей – World Values Survey. Здійснено аналіз відповідей українських респондентів на низку запитань, які напряму або опосередковано стосуються соціального інституту економіки. Визначено окремі особливості ціннісних орієнтацій українців у залежності від вікової та гендерної ознак.

Ключові слова: суспільство, соціальні цінності, економічні цінності, Світове дослідження цінностей, Сьома хвиля WVS.

Статья посвящена анализу ценностных ориентаций украинцев в одной из основных сфер жизни современного общества – экономической. В фокусе внимания авторов находятся разные аспекты экономической сферы жизни: занятие бизнесом, профессиональная деятельность, разница в доходах, проблема безработицы, гендерное и возрастное неравенство, отношение к конкуренции, форма собственности, место работы и т.д. Для изучения системы экономических ценностей использованы данные, полученные в ходе Седьмой (последней на сегодня) волны наиболее масштабного международного исследовательского проекта изучения социальных ценностей – World Values Survey. Осуществлен анализ ответов украинских респондентов на ряд вопросов, которые прямо или опосредованно касаются социального института экономики. Определены отдельные особенности ценностных ориентаций украинцев в зависимости от гендерных и возрастных признаков.

Ключевые слова: общество, социальные ценности, экономические ценности, Мировое исследование ценностей, Седьмая волна WVS.

The article considers the system of social values as one of the main integration factors of society. From the whole system of social values, the authors select for their analysis the value orientations related to the economic sphere of society. The authors focus on the economic aspects of life, such as business; employment; income disparities; unemployment; taxation; social, gender and age inequalities and stereotypes; attitudes towards competition, owner-

ship; attitudes towards work, remuneration for work; priority of environmental protection or economic development; place of work; financial condition of one's own household; level of trust in economic institutions, including international ones, etc. To study the system of economic values, the authors use the data obtained during the Seventh Wave of World Values Survey that is the most recent wave of the largest international research project studying social values. The Seventh Wave survey of Ukrainians took place in 2020. The authors analyse the answers of Ukrainian respondents to a number of questions directly or indirectly related to the social institution of the economy and various aspects of its functioning. The authors identify some features of the value orientations of Ukrainians depending on their age and gender. The authors conclude that the system of economic value orientations of Ukrainians has a noticeable traditionalist basis, accounted rather for historical reasons. Respondents showed a marked tendency towards paternalism and the so-called "leftist" socio-economic orientation. For example, a significant proportion of respondents are in favour of income equality, the growth of state ownership in business and production, and the fact that the state should be more responsible for the level of security of all citizens. Therefore, the use of WVS data, both of recent and previous waves, opens wide prospects for further in-depth analysis of the system of social values of Ukrainians in general and their economic values in particular. The authors plan to compare the results of surveys in different countries in Europe and the world.

Keywords: society, social values, economic values, World Values Survey, WVS wave 7 (WVS-7).

Постановка проблеми. Важливою характеристикою будь-якого суспільства є система соціальних цінностей, котра включає в себе різні за сферою побутування цінності: політичні, економічні, релігійні тощо. Цінності часто є визначальним фактором для поведінки людини, групи людей, суспільства в цілому. Вони створюють своєрідну шкалу переваг, мотивують вчинки і надають їм виправдання. Цінності також виступають потужним інтегруючим чинником – вони об'єднують людей. За допомогою системи цінностей регулюються соціальні відносини та взаємодія [1, с. 518].

Система цінностей вивчається в рамках різних дослідницьких проєктів, найбільшим та найвідомішим з яких є «Світове дослідження цінностей» (World Values Survey, далі – WVS). WVS є широкомасштабним проєктом, що дозволяє проаналізувати як систему цінностей того чи іншого суспільства, так і виокремити для дослідження різні види цінностей. У подальшому на цій основі можливий компаративний аналіз ціннісних орієнтації населення різних країн між собою, співставлення думок та оцінок різних вікових та ґендерних груп [12, с. 8]. На сьогодні у світі в цілому та в Україні зокрема відбулися сім хвиль WVS (останнє опитування в Україні пройшло у 2020 р.; детальніше про історію, методологію та методику Сьомої хвилі, див. [11]).

У нашій роботі ми фокусуємо увагу на економічних цінностях – тобто усьому, що пов'язано з поведінкою людини в рамках соціального інституту економіки та дотичних аспектів нашої життєдіяльності. Ми вважаємо, що економічні цінності є одним із визначальних мотивуючих чинників людської поведінки загалом.

Отже, **метою статті** є вивчення економічних цінностей, притаманних сучасному укра-

їнському суспільству, на основі даних Сьомої хвилі соціологічного дослідження WVS.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над аналізом соціальних цінностей, у тому числі спираючись на дані WVS, працювали як іноземні, так і вітчизняні науковці: Р. Інглгарт, К. Вельцель, О. Балакірева, Я. Грицак, В. Місютіна, А. Ручка, М. Рябчук, Ю. Савельєв, О. Сакало та ін. [2; 4–14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зауважити, що вітчизняні економічна та соціологічна науки приділяють чимало уваги вивченню, наприклад, ціннісних аспектів соціальної поведінки загалом та економічної поведінки зокрема; вивчається система соціальних цінностей у цілому. Водночас, досліджень, що використовують для аналізу дані міжнародних проєктів всесвітнього масштабу, на нашу думку, недостатньо. Зазначимо, що залучення подібної джерельної бази дозволяє не тільки отримати повнішу та глибшу картину досліджуваного явища, а й порівняти цінності (зокрема, економічні) українського суспільства із суспільствами інших країн Європи та світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи відповіді на питання анкети Сьомої хвилі WVS, що стосуються економічних цінностей українського суспільства, можна констатувати такі результати (зауважимо, що всі результати розподілялися за статевими та віковими групами) [15].

У питанні про, напевно, вічну проблему рівності людей у доходах, респонденти повинні були дати оцінку за 10-бальною шкалою, де «1» – повна згода із твердженням ліворуч, «10» – повна згода із твердженням праворуч. Якщо ж людина не може категорично обрати один із варіантів, а лише схильється до якогось з них, то слід було обрати одну з цифр від «2» до «9».

Крайній лівий варіант: «*Доходи повинні бути більш рівними*», обрали 7,4% респондентів, у тому числі 6,6% чоловіків та 7,9% жінок. А от вікова градація відобразила більшу схильність до «зрівнялівки» у доходах людей старшого віку (від 50 років і старші) – їхня частка становить 12,6% від загальної кількості відповідей, тоді як частка людей віком від 30 до 49 років незначна – 3,7%, а молодших за 30 років зовсім мінімальна – 2,0%.

Надалі, для зручнішого аналізу результатів, пропонуємо вважати респондентів, що обрали цифри від «2» до «5», такими, що так чи інакше схиляються до рівності у доходах, а респондентів, які обрали цифри від «6» до «9», такими, що хоча б мінімально або ж очевидно схиляються до протилежної відповіді: «*Дохід повинен бути значно вищим у випадку більш істотних індивідуальних зусиль*».

Отже, бачимо, що 33,2% респондентів більше або менше схиляються до рівності у доходах. З числа чоловіків такої думки дотримуються 30,4%, з числа жінок – 35,2%. Результати за віковим поділом засвідчили таку картину: до рівності у доходах тяжіють 34,8% людей віком до 30 років (далі – молодша вікова група), 33,9% – віком від 30 до 49 років (далі – середня вікова група), і 31,9% віком від 50 років і старші (далі – старша вікова група).

Прихильнішими до нерівності в доходах у випадку більш істотних індивідуальних зусиль є 38,1% респондентів. Серед чоловіків таких налічується 40,2%, серед жінок – 37,9%. 3-поміж вікових груп поділ такий: молодша – 38,9%, середня – 40,7%, старша – 35,3%.

Крайній правий варіант відповіді обрали 17,3% респондентів, у тому числі 20,8% чоловіків та 14,9% жінок. У віковому поділі найбільше категоричних симпатиків нерівності виявилось у молодшій віковій групі – 20,8%, у середній – 19,0%, а найменше – 14,6%, – серед людей старшого віку. Ще 4,1% опитаних не змогли визначитися або взагалі не надали відповіді.

Таким чином, констатуємо, що в цілому українці віддають помітну перевагу думці про те, що, у разі істотних та успішних зусиль, людина заслуговує на винагороду й може мати дохід, вищий за інших. До такої позиції категорично або частково схиляються 55,4% респондентів, тоді як за рівність у доходах так чи інакше виступає 40,6% наших співвітчизників. За ґендерною ознакою дещо прихильнішими до рівності виявилися жінки – 43,1% проти 37,0% у чоловіків. Натомість, чоловіки більш схильні до нерівності в доходах – 59,0%

проти 52,8% у жінок. Прикметним також виявився віковий поділ. Так, серед молодшої вікової групи помітно переважають прихильники нерівності в доходах – 59,7% проти 36,8%. Фактично такий самий розподіл спостерігаємо серед середньої вікової групи – 59,7% проти 37,6%. А от люди старшого віку переважно виступають за «зрівнялівку» – 49,9% проти 44,5%. Утім, як бачимо, перевага ця незначна й пояснюється скоріше соціально-історичними чинниками – всі ці люди виховувалися (а деякі й прожили більшу частину життя) за часів СРСР, де ідея рівності була закладена в державну ідеологію, що суттєво впливало на формування системи цінностей.

Наступне питання анкети стосувалося ще однієї актуальної проблеми, яку можна сформулювати так: який власник ефективніший – приватний чи держава?

Респондентам, за аналогічною до попереднього питання шкалою, необхідно було визначитися між протилежними варіантами відповіді: «*Частка приватної власності в бізнесі та виробництві повинна бути збільшена*» та «*Частка державної власності в бізнесі та виробництві повинна бути збільшена*». Категорично підтримують першу відповідь 4,0% респондентів, а другу – 13,9%. При цьому за перший варіант висловилися 4,6% чоловіків та 3,5% жінок, а за другий – 13,4% та 14,4%, відповідно. Серед вікових груп очікувано дещо більше симпатиків приватної власності виявилося з-поміж молоді – 6,0% (середня вікова група – 3,9%, старша – 3,4%). Державну власність, так само очікувано, більше підтримують люди старшого віку – 18,2% (молодша група – 9,0%, середня – 11,1%). Загалом переважно за більшу частку приватної власності виступили 34,9% респондентів, а переважно за державну – 40,9%. 35,6% чоловіків більш схиляються до першого варіанту, до другого – 36,0%. 3-поміж жінок розподіл виявився рівним: за більшу частку приватної власності – 34,4%, за державну власність – 34,2%. Люди молодшого віку трохи більш схильні до приватної власності: 39,5% проти 35,2%. А от серед середньої вікової групи вже мінімальна перевага на боці державної власності: 38,8% проти 36,4%.

Отже, в цілому, українці вважають, що частка державної власності повинна бути збільшена: 54,8% проти 38,9%. Так само за державну власність виступає 49,4% чоловіків і 48,6% жінок, тоді як за приватну 40,2% і 37,7%, відповідно. Молодша вікова група виявилася єдиною, де прихильників приват-

ної власності хоч і мінімально, але більше – 45,5% проти 44,4%. У середній групі більшість уже була на боці державної власності – 49,9% проти 40,3%. Так само, як і у старшій – 49,5% проти 35,3%. Прикметно, що доволі багато респондентів (10,6%) не змогли визначитися з пріоритетами. Як бачимо, й тут, вочевидь, вплив колишньої радянської дійсності та стереотипів виявився доволі сильним.

Ще одне питання анкети повинно було визначити, на кого покладаються наші співвітчизники в забезпеченні власного рівня життя – на державу чи на себе: *«Держава повинна нести більше відповідальності за те, щоб усі громадяни були забезпечені»* або *«Люди більшою мірою самі повинні нести відповідальність за те, щоб себе забезпечити»*.

За перший варіант відповіді категорично виступає 21,6% респондентів. Зокрема, 20,1% чоловіків, 22,7% жінок, 18,2% представників молодшої вікової групи, 20,4% – середньої та 24,0% – старшої. Так чи інакше прихильниками цього варіанту є 43,1% респондентів. Зокрема, 41,0% чоловіків, 44,5% жінок, 37,1% людей із молодшої вікової групи, 46,1% – середньої та 45,9% – старшої.

Абсолютних прихильників другої відповіді виявилось лише 6,1%. Зокрема, 7,2% чоловіків, 5,3% жінок, 8,6% представників молодшої вікової групи, 6,3% – середньої, 5,0% – старшої. Також за цей варіант так чи інакше виступає 25,6% українців. Зокрема, 28,1% чоловіків, 23,8% жінок, 32,4% молоді, 28,4% людей середнього віку, 20,7% старших людей.

Таким чином, за те, що держава повинна нести відповідальність за рівень життя громадян, виступають 64,7% респондентів, що помітно більше за частку прибічників розрахунку на власні сили, котрих налічується 31,7%. За перший варіант у цілому виступає 61,1% чоловіків, 67,2% жінок, 55,3% представників молодшої вікової групи, 66,5% – середньої та 69,9% – старшої. Як бачимо, ці результати переконливо свідчать про доволі «ліві» та патерналістські погляди українців, особливо старшого віку. Й вони цілком корелюються із результатами дослідження Т. Бріка та О. Крименюка про ставлення українців до державного контролю економіки та особистих свобод, яке яскраво продемонструвало прихильність наших співвітчизників до ліво-авторитарних поглядів [3].

Важливим для аналізу економічних цінностей суспільства є з'ясування ставлення до конкуренції як обов'язкового атрибуту ринкової економіки. Респондентам було запропо-

новано обрати один із протилежних варіантів: *«Конкуренція – це добре. Вона стимулює людей напружено працювати та розвивати нові ідеї»* або *«Конкуренція є шкідливою. Вона пробуджує в людях їхні найгірші якості»*.

Рішуче підтримують конкуренцію 22,3% опитаних. Зокрема, 23,4% чоловіків, 21,5% жінок, 19,2% представників молоді, 23,7% людей середнього віку і 22,0% громадян старшого покоління. Більше або менше схилиються до цього варіанту 46,8% респондентів. Зокрема, 46,7% чоловіків, 54,7% жінок, 34,2% представників молодшої вікової групи, 46,4% – середньої і 47,9% – старшої. Таким чином, частка прихильників конкуренції в цілому становить 69,1%. У тому числі за неї виступають 70,1% чоловіків, 76,2% жінок, 53,4% молоді, 70,1% респондентів середнього віку і 69,9% старших людей. Натомість, категорично проти конкуренції виступають лише 5,5% від усіх опитаних і ще 19,6% тяжіють до такої позиції. Цікаво, що найбільше противників конкуренції виявилось серед представників молодшої вікової групи – 33,3%. Можливо, третина молоді не вірить у здатність держави та інших інститутів забезпечити конкурентні умови, низько оцінює власні можливості, рівень професійної підготовки для успішної конкуренції в різних сферах і тому критично до неї ставиться.

Наступне питання анкети було покликане з'ясувати, чи забезпечує з часом наполеглива праця успішне життя. Респонденти повинні були зробити вибір між варіантами відповіді: *«Наполеглива праця з часом забезпечує гарне життя»* або *«Наполеглива робота НЕ приводить до успіху, скоріше до успіху приводять вдача і зв'язки»*.

Повністю згодні із вказаними вище полярними варіантами 14,7% і 9,6% від загальної кількості опитаних, відповідно. Зокрема, 16,6% і 8,9% чоловіків та 13,4% і 10,1% жінок, відповідно. Респонденти всіх трьох вікових груп також більше підтримали перший варіант: 14,4%, 13,2% і 16,3% проти 8,6%, 9,5% і 10,0%, відповідно.

Більше або менше тяжіють до першої відповіді 42,0% від загальної кількості респондентів. Зокрема, 40,5% чоловіків, 42,8% жінок, 39,0% представників молодшої вікової групи, 44,7% – середньої і 42,0% – старшої. Натомість до протилежної відповіді більш схильні 30,5% респондентів. Зокрема, 31,0% чоловіків, 30,0% жінок, 35,6% молоді, 31,9% людей середнього віку і 27,2% старших громадян.

Отже, в цілому більшість наших співвітчизників – 56,7% (57,1% чоловіків, 56,2% жінок,

53,4% представників молодшої вікової групи, 57,9% – середньої і 58,3% – старшої), підтримує думку, що наполеглива праця з часом забезпечує гарне життя. Протилежної точки зору так чи інакше дотримується 40,1% українців (39,9% чоловіків, 40,1% жінок, 44,2% представників молоді, 41,4% людей середнього віку і 37,2% старших громадян). Намагаючись уникати оціночних суджень, усе ж вважаємо такий результат позитивним свідченням. Певне занепокоєння викликає лише той факт, що найбільш скептично до ймовірності винагороди наполегливої праці ставляться молоді люди. До того ж згадаємо, що серед них виявилось й найбільше противників конкуренції.

У сучасному світі часто вступають у конфлікт економічні інтереси різних суб'єктів господарювання та необхідність захисту навколишнього середовища. Одне з питань анкети було присвячено саме цій проблемі і сформульовано таким чином, що респонденти повинні були обрати ближчий їм варіант відповіді з двох запропонованих: *«Пріоритетом має бути захист довкілля, навіть якщо це спричинить сповільнення економічного зростання і скорочення робочих місць»* або *«Найбільшим пріоритетом мають бути економічне зростання і нові робочі місця, навіть якщо це завдає якоїсь шкоди довкіллю»*.

Загалом, відповіді на це питання розділилися майже порівну: 44,1% опитаних українців віддають пріоритет захисту екології, а 43,9% – економічному зростанню і новим робочим місцям (9,4% не змогли визначитися, 2,4% не надали відповіді взагалі). Екологію дещо більше підтримують жінки – 45,9% проти 41,3%, тоді як чоловіки віддають незначну перевагу економічному зростанню – 47,8% проти 41,5%. За віковими групами більше прихильників захисту довкілля серед молоді – 48,5% проти 38,4% і серед людей старшого віку – 45,6% проти 42,3%, тоді як представники середньої вікової групи дещо більше підтримують пріоритетність економічного зростання – 47,7% проти 41,0%.

Низка питань анкети стосувалася ґендерних аспектів у системі економічних цінностей. Наприклад, респонденти повинні були висловитися з приводу твердження: *«Коли мати працює заради заробітку, її діти страждають»*. Повністю погодилися з такою думкою 13,8% з усіх опитаних, просто погодилися 41,0%, не погодилися 34,0%, цілком не погодилися 5,5% і ще 5,8% не змогли визначитися або зовсім не надали відповіді. Причому, із

зазначеним твердженням погодилися і більшість чоловіків, і більшість жінок – 52,3% і 56,6%, відповідно. За віковою ознакою найменш згодними з цим виявилися люди молодшого віку – 47,8%. Тобто, як бачимо, певні традиційні погляди на соціальну роль жінки-матері й досі дещо переважають у нашому суспільстві.

Ще одне питання було сформульоване у вигляді припущення, що *«У цілому, чоловіки краще керують бізнесом, ніж жінки»*. 8,8% респондентів повністю погодилися з цим твердженням, 31,2% просто погодилися, 39,5% не погодилися і 11,8% рішуче не погодилися, 8,7% не змогли визначитися або не надали відповіді. Отже, більшість українців зазначену думку не підтримала. Характерно, що відповіді чоловіків та жінок на це питання суттєво різнилися. Так, у цілому згоду із зазначеним твердженням висловили 49,9% чоловіків (у цілому проти – 40,3% чоловіків) і лише 33,2% жінок (58,9% проти). Тобто, певні патріархальні погляди залишаються сильними більшою мірою в чоловічій аудиторії.

Також респондентам було запропоновано висловити свою думку з приводу гіпотези: *«Бути домогосподаркою – це така ж сама робота, як і робота за гроші»*. У цілому, абсолютна більшість опитаних підтримала це твердження – 79,3% проти 15,4%. Прогнозовано дещо більша частка прихильників цієї думки виявилася серед жінок – 84,8%. Утім, і серед чоловіків вона є доволі високою – 71,3%.

Ще одне питання з ґендерним аспектом передбачало оцінку такого твердження: *«Коли робочих місць недостатньо, чоловіки повинні мати більше прав на роботу, ніж жінки»*. На відміну від попередніх запитань, тут було запропоновано 5 варіантів відповіді – 4 таких самих і ще один проміжний: *«Ні те, ні інше»*. Повністю погодилися з такою точкою зору 9,7% українців (13,5% чоловіків і 7,0% жінок). Просто погодилися 19,3% (20,6% чоловіків і 18,4% жінок). Проміжний варіант *«ні те, ні інше»* обрали 22,2% (26,8% чоловіків і 19,0% жінок). Просто не погодилися 32,4% (26,0% чоловіків і 36,9% жінок). Цілком не погодилися 10,6% (6,5% чоловіків і 13,4% жінок). Тобто, констатуємо, що противників такої позиції майже вдвічі більше, ніж прихильників. Серед жінок противників, цілком очікувано, помітно більше, ніж серед чоловіків.

Певним чином продовжує цю тематику питання щодо оцінки вислову: *«Якщо жінка заробляє більше грошей, ніж чоловік, це, як правило, викликає проблеми»*. Так чи інакше

погоджуються з цим твердженням 30,9% респондентів, 38,5% – не погоджуються, 25,7% обрали варіант «ні те, ні інше» і 4,8% не знають або не надали відповідь. Розподіл відповідей за статтю та віком приблизно такий самий, як і загальний. Отже, українці в цілому не бачать проблеми в тому, що жінка заробляє більше, ніж чоловік.

Також українців просили висловитися з приводу такої тези: *«Коли робочих місць недостатньо, потрібно віддавати перевагу громадянам України перед іммігрантами»*. Повністю згодні з такою думкою 29,0% респондентів, просто згодні 36,3%, ні те, ні інше – 17,1%, не згодні 10,2% і цілком не погоджуються 2,4%. Статеві та вікові ознаки жодним чином не позначилися на відповідях. Тобто, переважна більшість українців, у разі нестачі робочих місць, не хоче поступатися ними на користь іммігрантів.

Те, що робота є обов'язком людей перед суспільством, вважають 38,7% українців, 29,1% не згодні з такою позицією і ще 28,8% не можуть схилитися до жодного з варіантів. Характерно, що у віковому вимірі найбільше підтримують це твердження люди старшої вікової групи: 45,4% – за і 24,6% – проти, а найменше – молодь: 31,2% – за і 33,9% – проти. Отже, багато молодих людей уже не вважають роботу обов'язком людини перед суспільством.

Дотичне питання-твердження: *«Робота завжди повинна бути на першому місці, навіть якщо це приводить до зменшення вільного часу»*, отримало в цілому схвальну відповідь у 35,4% респондентів, 30,7% не підтримали цю тезу і ще 30,5% обрали проміжний варіант: «ні те, ні інше». Так само як і з попереднім питанням, дещо більше згодних і менше незгодних, у порівнянні з іншими віковими групами, виявилось серед людей від 50 років і старших.

Одне з питань анкети передбачало визначення рівня задоволення фінансовим становищем власного домогосподарства. Респонденти повинні були оцінити рівень задоволення за 10-бальною шкалою, де 1 – повне незадоволення, а 10 – повне задоволення. Так, повністю задоволеними власним фінансовим становищем виявилися 3,6% українців, а повністю незадоволеними – 9,5%. Більше або менше задоволеними (від 6 до 9 балів) є 34,7% респондентів. Більш або менш незадоволених (від 2 до 5 балів) нараховується 40,4%. Отже, в цілому, більше людей незадоволені фінансовим становищем. При-

чому найбільш незадоволеною віковою групою виявилися старші українці – 67,9%. Натомість молодь надала дещо більш позитивні відповіді на це питання – 46,2% незадоволених проти 40,4% задоволених.

Важливим у контексті аналізу економічних цінностей громадян є з'ясування рівня довіри до деяких економічних інститутів та установ. Так, наприклад, результати опитування продемонстрували недовіру українців до великих підприємств або компаній. Повністю або деякою мірою їм довіряють 34,7% респондентів, тоді як не дуже довіряють або зовсім не довіряють 44,4% (ще 20,8% не змогли визначитися або не надали відповіді). Довіра до банківської системи знаходиться на ще нижчому рівні. Повністю або деякою мірою довіряють банкам 30,6% опитаних, натомість не дуже довіряють або зовсім не довіряють 61,0%. Така недовіра до великого бізнесу та банківської системи безумовно є негативною ознакою взаємин пересічного українця та національної економічної системи і не сприяє здійсненню економічних реформ.

Також, українці переважно не довіряють міжнародним фінансово-економічним інституціям. Так, Міжнародному Валютному Фонду не дуже довіряють або зовсім не довіряють 50,0% респондентів, Всесвітньому Банку – 42,9%, Всесвітній Торговій Організації – 32,1%.

Визначаючи важливі або неважливі характеристики демократії, українці з-поміж інших ознак повинні були оцінити й низку тверджень економічного спрямування. Наприклад, *«Уряд стягує податки з багатих для підтримки бідних»*. 39,4% респондентів вважають таку умову принципово важливою для демократії, ще 30,4% також більшою або меншою мірою підтримують таку позицію. Ще одна з можливих ознак демократії: *«Держава забезпечує рівність доходів»*. З такою тезою абсолютно погоджуються 31,9% опитаних, іще 40,2% українців також так чи інакше схильні до такої думки. Отже, бачимо тут підтвердження скоріше певних «лівих» поглядів українців.

У процесі опитування нашим співвітчизникам було запропоновано віднести себе до одного з таких соціальних класів: вищий, вищий середній, нижчий середній, робочий та нижчий. Результати виявилися такими: вищий клас – 0,9%, вищий середній клас – 13,3%, нижчий середній клас – 35,2%, робочий клас – 30,4% і нижчий клас – 15,1%. Показово, що до нижчого класу себе зарахували 25,4% представників старшої вікової групи, на відміну

від молоді й людей середнього віку, серед яких подібний вибір зробили значно менше респондентів – 5,4% і 7,6%, відповідно. Така прикра, на нашу думку, картина пояснюється, зокрема, низьким рівнем доходів більшості пенсіонерів, які становлять значну частину старшої вікової групи.

Висновки. Таким чином, узагальнюючи проаналізовані вище результати Сьомої хвилі WVS в Україні, можна зробити висновок, що система економічних цінностей наших співвітчизників має помітну традиціоналістську основу, схильність до патерналізму та «лівих» поглядів: значна частка опитаних виступає за рівність у доходах, за зростання державної власності в бізнесі та виробництві і за те, що держава повинна нести більше відповідальності за рівень забезпечення усіх громадян.

Ціннісні орієнтації чоловіків та жінок, а також представників різних вікових груп майже не відрізняються. Втім, є низка запитань, відповіді на які від різних ґендерних та вікових груп помітно різняться. Так, наприклад, жінки більше підтримують твердження,

що бути домогосподаркою – це така ж сама робота, як і робота за гроші. Також вони більшою мірою не погоджуються з думкою, що чоловіки краще керують бізнесом і що, коли робочих місць недостатньо, чоловіки повинні мати більше прав на роботу, ніж жінки. Люди старшого віку більш прихильні до «зрівнялівки» у доходах, вони переважно незадоволені фінансовим становищем власного домогосподарства, чверть із них зараховують себе до нижчого класу. На відміну від молоді, люди старшого віку набагато частіше вважають, що робота є обов'язком людини перед суспільством і вони дещо більше переконані, що наполеглива праця з часом забезпечує гарне життя. Молодь, натомість, виявилася в цьому плані більш скептичною, також вона менш прихильно ставиться до конкуренції.

На нашу думку, цей напрям наукових досліджень має дуже широкі перспективи подальшої розробки, котра може полягати, наприклад, у порівняльному аналізі даних Сьомої та попередніх хвиль, а також співставленні результатів анкетування в різних країнах Європи та світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аберкромби Н. Социологический словарь / Пер. с англ.; под ред. С.А. Ерофеева. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. 620 с.
2. Балакірева О. М. Ціннісні орієнтації українського суспільства: 1996–1999–2006 рр. *Український соціум*. 2008. № 2. С. 135–164.
3. Брік Т., Крименюк О. Справа наліво: що думають українці про державний контроль економіки та особистих свобод? *Вокс Україна*. 5 червня 2019 р. URL: <https://voxukraine.org/sprava-nalivo-shho-dumayut-bilshist-ukrayintsiv-pro-derzhavnij-kontrol-ekonomiki-ta-osobistih-svobod/>
4. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. Москва : Новое издательство, 2011. 464 с.
5. Місютіна В. І. Соціально-економічна нерівність та зміна ціннісних орієнтацій українців. *Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні* : монографія / за ред. канд. соціол. наук Балакіревої О. М.; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2011. С. 227–282.: табл., рис.
6. Ручка А. Ціннісні пріоритети населення України за умов трансформації. *Українське суспільство. Соціологічний моніторинг*. Київ : ІС НАНУ, 2011. С. 201–215.
7. Ручка А., Наумова М. Цінності і типи ціннісної ідентифікації в сучасному соціумі. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. Т. 1. Вип. 1(15) / гол. ред. д. соціол. н. М.О. Шульга. Київ : ІС НАНУ, 2013. С. 285–297.
8. Рябчук М. Ю. «Європейці» мимоволі? Про ціннісний вимір української національної ідентичності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 3–4. С. 93–123.
9. Савельєв Ю. Б. Емансипаційні цінності і толерантність у контексті модернізації українського суспільства. *Український соціум*. 2015. № 1(52). С. 68–81.
10. Савельєв Ю. Б. Ціннісні передумови формування активної громадянської позиції як прояву соціального включення в процеси модернізації. *Український соціум*. 2014. № 1(48). С. 66–77.
11. Сакало О. Є. Сьома хвиля світового дослідження цінностей (World Values Survey): історія, методологія та методика. *Актуальні проблеми філософії та соціології : науково-практичний журнал*. Одеса, 2021. Вип. 31. С. 69–73.
12. Сакало О. Є., Степаненко С. В. Економічні цінності українського суспільства: за даними World Values Survey. *Бізнес Інформ*. 2018. № 9. С. 8–12.

13. Inglehart R. F. Mapping global values. *Comparative Sociology*. 2009. Vol. 5(2). P. 115–136.
14. Inglehart R., Abramson P. R. Economic Security and Value Change. *The American Political Science Review*. Jun., 1994. Vol. 88. No. 2. P. 336–354.
15. World Values Survey. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>

REFERENCES:

1. Aberkrombi, N. (2004) *Sotsiologicheskii slovar'* [Sociological dictionary]. Yerofeyev, S.A. (Ed). 2-ye izd., pererab. i dop. Moscow: ZAO «Izdatel'stvo «Ekonomika». (in Russian)
2. Balakiryeva, O. M. (2008) Tsinnisni oriyentatsiyi ukrayins'koho suspil'stva: 1996–1999–2006 rr. [Value orientations of Ukrainian society: 1996–1999–2006]. *Ukrayins'kyy sotsium*, 2, 135–164. (in Ukrainian)
3. Brik, T., Krymenyuk, O. (2019, June 5) Sprava nalivo: shcho dumayut' ukrayintsi pro derzhavnyy kontrol' ekonomiky ta osobystykh svobod? [From right to left: what do Ukrainians think about state control of the economy and personal freedoms?]. *Voks Ukrayina*. Retrieved from: <https://voxukraine.org/sprava-nalivo-shho-dumayut-bilsh-ist-ukrayintsi-pro-derzhavnyy-kontrol-ekonomiki-ta-osobistih-svobod/> (in Ukrainian)
4. Inglehart, R., Vel'tsel', K. (2011) *Modernizatsiya, kul'turnyye izmeneniya i demokratiya: Posledovatel'nost' chelovecheskogo razvitiya* [Modernization, Cultural Change and Democracy: The Sequence of Human Development]. Moscow: Novoye izdatel'stvo. (in Russian)
5. Misyutina, V. I. (2011) Sotsial'no-ekonomichna nerivnist' ta zmina tsinnisnykh oriyentatsiy ukrayintsi [Socio-economic inequality and changes in the value orientations of Ukrainians]. In O. M. Balakiryeva, NAN Ukrayiny; In-t ekon. ta prohnozuv (Eds.). *Determinanty sotsial'no-ekonomichnoyi nerivnosti v suchasniy Ukrayini: monohrafiya* [a monograph], pp. 227–282. Kyiv. (in Ukrainian)
6. Ruchka, A. (2011) Tsinnisni priorytety naselennya Ukrayiny za umov transformatsiyi [Value priorities of the population of Ukraine in the conditions of transformation]. In *Ukrayins'ke suspil'stvo. Sotsiologichnyy monitoringh*, pp. 201–215. Kyiv: IS NANU. (in Ukrainian)
7. Ruchka, A., Naumova, M. (2013) Tsinnosti i typy tsinnisnoyi identyfikatsiyi v suchasnomu sotsiumi [Values and types of value identification in modern society]. In M.O. Shul'ha (Ed.). *Ukrayins'ke suspil'stvo: monitoringh sotsial'nykh zmin*, vol. 1, 1(15), pp. 285–297. Kyiv: IC NANU. (in Ukrainian)
8. Ryabchuk, M. Yu. (2018) «Yevropeytsi» mymovoli? Pro tsinnisnyy vymir ukrayins'koyi natsional'noyi identychnosti [Reluctant “Europeans”? On the value dimension of Ukrainian national identity]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny*, 3–4, 93–123. (in Ukrainian)
9. Savel'yev, Yu. B. (2015) Emansypatsiyi tsinnosti i tolerantnist' u konteksti modernizatsiyi ukrayins'koho suspil'stva [Emancipatory values and tolerance in the context of modernization of Ukrainian society]. *Ukrayins'kyy sotsium*, 1(52), 68–81. (in Ukrainian)
10. Savel'yev, Yu. B. (2014) Tsinnisni peredumovy formuvannya aktyvnoyi hromadyans'koyi pozytsiyi yak proyavu sotsial'noho vklyuchennya v protsesy modernizatsiyi [Value prerequisites for the formation of an active civic position as a manifestation of social inclusion in the processes of modernization]. *Ukrayins'kyy sotsium*, 1(48), 66–77. (in Ukrainian)
11. Sakalo, O. Ye. (2021) S'oma khvylya svitovoho doslidzhennya tsinnostey (World Values Survey): istoriya, metodolohiya ta metodyka [The seventh wave of the World Values Survey: history, methodology and techniques]. *Aktual'ni problemy filosofiyi ta sotsiologiyi: naukovo-praktychnyy zhurnal*, 31, 69–73. (in Ukrainian)
12. Sakalo, O. Ye., Stepanenko, S. V. (2018) Ekonomichni tsinnosti ukrayins'koho suspil'stva: za danymy World Values Survey [Economic values of Ukrainian society: according to the World Values Survey]. *Biznes Inform*, 9, 8–12. (in Ukrainian)
13. Inglehart, R. F. (2009) Mapping global values. *Comparative Sociology*, 5(2), 115–136.
14. Inglehart, R., Abramson, P. R. (1994, June) Economic Security and Value Change. *The American Political Science Review*, 88(2), 336–354.
15. *World Values Survey*. Retrieved from: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>